

Notes disperses (VI)

Albert Jané

Institut d'Estudis Catalans

Si em diuen *Que no havies d'anar a l'Ateneu?*, puc contestar *Sí, ara hi vaig*, o bé *Sí, ara me n'hi vaig*. Totes dues respostes són correctes i pertinents. També podria dir, simplement, *Sí, ara me'n vaig*, que és una frase totalment correcta amb un element legítimament sobreentès i deduïble pel context. En canvi, *Ara vaig*, que és el que molts actualment diuen, si bé és una frase perfectament comprensible, amb l'amputació del complement exigít pel verb *anar* és del tot inadmissible.

Heus ací tres oracions, aparentment semblants, en què hi ha el sintagma *s'escriu*: 1) *Helena s'escriu amb h*. 2) *L'Helena s'escriu el nom amb h*. 3) *L'Helena s'escriu amb un noi anglès*.

En total, se'n podrien fer quatre anàlisis diferents.

1) Admet dues anàlisis, a) que es tracta d'una passiva pronominal o reflexa, que es pot parafrasejar per *Hom escriu Helena amb h*, i b) com un ús del verb *escriure's*, intransitiu pronominal (DIEC, s.v. *escriure*). 2) S'ha d'analitzar com un ús reflexiu del verb *escriure* amb un valor de datiu del pronom *es*, i 3) com un ús recíproc d'aquest verb.

Un exemple gramatical pot contenir una afirmació que no correspongui exactament a la realitat. Però no és de llei contradir-la, com molts no deixen de fer, car això suposa un indegut i inadmissible canvi de conversa.

Vet ací una breu anècdota amb un valor lingüístic i sociològic alhora. Dos amics (J. Agut i J. Mas) es troben un diumenge al migdia i té lloc entre ells el diàleg següent:

—On vas?

—A fer el vermut

—I on hi vas?

—Al bar Peret, perquè tenen vermut de garrafa, que és el que a mi m'agrada.

Hem vist un exemple del conjunt *on hi* correcte, no pleonàstic, perquè *on* vol dir «a quin lloc» i *hi* vol dir «a fer el vermut».

El valor sociològic és que s'ha arribat un moment que s'ha superat l'esnobisme imperant que exigia beure vermut de marca i hi ha qui es deixa guiar per un gust personal, desproveït de complexos.

Entre *rentar-se les mans* i *rentar-se'n les mans* no hi ha la mateixa diferència que hi ha entre *treure l'entrellat* i *treure'n l'entrellat*. *Rentar-se les mans* té un sentit propi, absolut, que no demana cap complement, i *rentar-se'n les mans* té un sentit figurat, 'defugir-ne la responsabilitat' (d'allò de què és qüestió). En canvi, *treure l'entrellat* és una frase incompleta, que demana, podríem dir que exigeix, un complement

introduït per la preposició *de*, és a dir, *treure'n l'entrellat*. *Rentar-se les mans* no és cap locució, és una simple frase verbal més, com *fer-se el nus de la corbata* o *tallar-se les ungles*. I *rentar-se'n les mans* i *treure'n l'entrellat* són, indiscutiblement, dues locucions verbals, usades molt generalment, gairebé exclusivament, amb el complement expressat anteriorment i, doncs, aleshores representat reglamentàriament pel pronom *en*.

Entre *rentar-se les mans* i *rentar-se'n les mans* no hi ha la mateixa diferència que hi ha entre *treure l'entrellat* i *treure'n l'entrellat*.

La paronímia, igual que la subjecció a les rimes dels poemes, tal com assenyala Paul Valéry, també és una font d'idees, també fa dir coses que altrament no s'haurien dit mai.

El quantitatiu *tan* (o *tant*) s'usa algunes vegades amb el valor de 'molt'. Això sol esdevenir-se en frases en què s'expressa una idea ponderativa, que depenen de verbs com *dir*, *semblar*, *creure*, *fer l'efecte*, etc.: *Sembla que és tan car*, *Feia l'efecte que plovia tant*, *Es veu que és tan ric*. L'exemple següent és de *Solitud* (Víctor Català): *Tu, diu que dona tant*. És una frase del marit de la Mila, un drogo acabat, que es disposa a anar a captar exhibint una capelleta del sant, cosa que encén la sang d'aquella pobra dona.

De fet, no es pot afirmar que l'ús de *no molt* en lloc de *no gaire* sigui inadmissible, encara que en aquest ús no deixa d'haver-hi, en molts casos, una influència

de l'espanyol. Vegeu, per exemple, DGLC, s.v. *francesilla*. Però potser és possible d'assenyalar algunes construccions en què aquest ús s'ha de considerar plenament legítim i justificat. Per exemple, com a contraposició d'una afirmació, sovint implícita o sobreentesa: *No molt bo, sinó molt car, Hi vam arribar no molt a prop però tampoc no molt lluny, No molt ric, com deien, però no passava gana.*

En el prefaci de Joan Coromines a la gramàtica de Pompeu Fabra de 1956 podem llegir (p. V) les construccions següents: ... *una consumada perícia per a l'observació i la formulació gramaticals* (plural), i *el ritme i progressió de la seva vida va essent marcat* (singular) *per una llarga sèrie...* A primera vista, s'hi pot observar una inconseqüència de criteri pel que fa a la concordança de nombre en l'element que depèn d'un grup de dos substantius coordinats: *l'observació i la formulació* i *el ritme i progressió*. Un fet que entenem que determina aquesta doble solució és la presència de l'article definit en el segon substantiu del primer cas, que dona una idea de pluralitat, i la seva absència en el segon, que permet considerar el conjunt nominal com una idea única.

En una frase amb el complement dislocat, es pot focalitzar el verb o bé el complement. Així, *Viu a Sant Cugat* esdevé, amb el complement dislocat, *A Sant Cugat, hi viu* (és a dir, hi viu, no hi treballa), amb l'adjunció del pronom *hi*, i, sense aquest pronom, *A Sant Cugat, viu* (és a dir, no a Barcelona). Anàlogament, *Aquest llibre, l'has de llegir* (no has de deixar de llegir-lo), i *Aquest llibre, has de llegir* (i no aquest altre). Si es tracta de distingir entre la focalització del verb i del subjecte, l'escriptura de la frase és idèntica, però l'entonació és clarament distinta. Pronunciem *En Joan, va dir que sí* (no va dir que no) amb la mateixa entonació que *Aquest llibre, l'has de llegir*, i *En Joan, va dir que sí* (i no en Pere), amb la mateixa entonació que *Aquest llibre, has de llegir*. En el primer cas, és força habitual de repetir el subjecte: *En Joan, en Joan va dir que sí*.

Hi ha alguns infinitius que poden dependre d'una altra forma del mateix verb. Per exemple, *fer*, *haver* i *deure*: *Li faran fer el ridícul, Havien d'haver començat per aquí, Deuen deure molts diners*. I no sembla

excessivament arriscat de suggerir *tornar*, *deixar*, *arribar* i *acabar*, que es pot dir que tenen un cert valor modal o, si més no, auxiliar: *Els ho vam enviar i ens ho van tornar, els ho vam tornar a enviar i ens ho van tornar a tornar, N'estic tip, però no m'ho deixen deixar, Estàvem a punt però no vam arribar a arribar, No s'ho acaben d'acabar*. I, encara, hi podríem afegir el verb *anar*, en una construcció com *Ara me n'anava a anar*. Cal advertir que els pronoms febles corresponen a la forma infinitiva, atrets, però, per la forma auxiliar, com quan diem *Vine'm a veure*. I, quant a l'ús de *anar* com a verb auxiliar, cal veure Fabra, 1956, p. 88, i, molt especialment, el que en fa ell mateix: *En anar a comunicar un pensament...* (p. 91).

La curiosa forma *tenró*, reducció evident de *tens raó*, deu haver desaparegut del nostre llenguatge. Fa uns quants anys era força usual, si més no a Barcelona. Era una expressió exclamativa, usada amb el valor «Ara que ho dius», «És veritat, no hi havia pensat».

Potser es podria establir una correlació o analogia entre l'ús correcte del possessiu *llur* i la forma del verb en plural. Així, en una construcció com *Cap dels candidats no va manifestar el seu punt de vista sobre aquesta qüestió*, en què el verb ha d'anar en singular, l'ús de *llur* en lloc de *el seu* seria inadequat. Però si admetíem el verb en plural en una construcció com *Cap esforç ni cap teòrica excel·lència local no ho poden canviar* (Carles Riba, prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, p. XVI), sembla enraonat que també seria admissible l'ús de *llur* en una construcció com ara *Cap soci ni cap simpatitzant no van regatejar llur col·laboració*.

En dos articles del diari *Ara* (25.IX.21) llegim les expressions *estar amb el cor en un puny* i *recollir la taula*. Cada vegada anem més amb compte a denunciar aquelles formes de llenguatge que ens semblen impròpies, degudes a la interferència d'una altra llengua. Però si ningú no ens contradiu gosariem suggerir que les dues locucions o frases verbals transcrites són calcs del castellà. En tot cas, és un fet indiscutible que en català s'ha dit sempre *estar amb l'ai al cor* i *desparar la taula*. Són dues expressions que podrien figurar en l'excel·lent recull *Salvem els mots*, de Jordi Badia i Pujol, de recent aparició. Cal afegir que *desparar la taula* és el contrari, naturalment, de *parar la taula*, que els qui diuen *recollir la taula* han substituït per *posar la taula*.

En la nostra llengua, *fel* és un nom del gènere masculí i *mel* és un nom del gènere femení. No diran que el català és una llengua masclista.

És evident que el diccionari normatiu ha de recollir totes les locucions verbals, nominals, prepositives, etc. de la llengua, en tant que són unitats lèxiques amb un significat específic, anàlogues als simples mots. Però no sempre és fàcil distingir entre una locució i un mer conjunt de mots amb un significat clarament deduïble per la suma de tots els seus elements. Així, no hi ha dubte que *sac de gemecs* o *sac de dormir* són locucions nominals, que han de tenir una entrada al diccionari, i no podem dir el mateix de *sac de blat*, *sac de patates*, etc., grups o conjunts que si figuren en un diccionari ha de ser solament com a exemples d'un dels seus components. Però, i *sac de pus* o *sac de mestall*? Potser els parers, en aquest cas, no serien coincidents. És clar que el sentit figurat o metafòric és un dels elements determinants del concepte de locució. Així, *rentar-se les mans*, en el sentit que va popularitzar el cèlebre Ponç Pilat, és, certament, una locució verbal, però no podem pas dir el mateix de *rentar-se el peus*, que no té sinó un sentit propi. Amb verbs molt elementals o bàsics, com *fer* o *tenir*, tenim una fraseologia copiosa, però entenem que no totes les frases d'ús habitual que aquests verbs han originat es poden considerar pròpiament locucions verbals. És ben evident que *fer un bisbe* i *fer el pagès* són autèntiques locucions verbals, i que no diríem el mateix de *fer una truita* i *fer el ridícul*, però en frases com *fer sol*, *fer calor*, *fer fred*, *fer bo*, *fer por*, *fer fàstic*, *fer basarda*, *fer cas*, *fer bondat*, *fer via*, *fer el desentès* i moltes més, creiem que ja seria més difícil de fer la mateixa distinció. Anàlogament, *tenir mala peça al teler* és una altra locució verbal evident, i *tenir una bufanda vermella* no, però el dubte és possible en frases usals com *tenir calor*, *tenir fred*, *tenir gana*, *tenir set*, *tenir febre*, *tenir por*, *tenir temps*, *tenir sort* o *tenir pressa*. D'altra banda, no ens sabem estar de recordar que considerem que una locució verbal ha de tenir un infinitiu com a nucli, que ha de permetre tot el paradigma de la conjugació. Així, *arribar a misses dites* és ben bé una locució verbal, però no *arribar i moldre*, que no és sinó una frase feta. Si es vol, se'n pot dir una locució exclamativa. En canvi, discutir si, per exemple, *ploure a bots i barrals* és una locució verbal o bé un verb seguit d'una locució adverbial ens sembla superflu i ocios. En rigor, totes dues anàlisis són perfectament defensables.

En el meu llenguatge sempre he distingit entre un autobús, un cotxe de línia i un autocar. Un autobús és un transport públic urbà, un cotxe de línia és un transport públic interurbà i un autocar és un vehicle

de transport col·lectiu privat. Si ho explico no tothom m'ho admet i no deixen de formular-me objeccions, basades especialment en raonaments lògics. I m'obliven a puntualitzar que m'he limitat a explicar com ho dic jo, no com se n'ha de dir ni tan sols com en diuen els altres.

Sovint són els més refractaris a la normativa lingüística, gramatical i lèxica, que creuen que la ciència del llenguatge, amb els seus comentaris i els seus escrits, es redueix a la prescripció, a determinar el bon ús i, especialment, a assenyalar i prohibir usos incorrectes,

o considerats incorrectes, i els costa d'admetre que en moltes ocasions hi ha qui es proposa solament una finalitat descriptiva, determinar quin és l'ús real d'una forma de llenguatge, prescindint de si es considera correcta o no.

En el meu llenguatge sempre he distingit entre un autobús, un cotxe de línia i un autocar.

Hi ha com una mena de canvi d'espases de Hamlet, en què cada contrincant es bat amb l'arma de l'adversari: els qui, si convé, vulneren les normes, pretenen que en matèria de llenguatge no es pot parlar d'altra cosa, i els qui les observen s'han decidit per la descripció. És el cas d'aquells a qui preguntes com en diuen i et contesten dient com creuen que se n'ha de dir.

Hi ha un vell aforisme jurídic segons el qual la ignorància de la llei no excusa del seu compliment. De fet, els qui a vegades són capaços de no complir la llei impunement són els qui la coneixen a fons, perquè amb aquest coneixement saben trobar la manera d'eludir-la. En matèria de llenguatge, no és excepcional que algú que coneix la norma perfectament no la segueixi, per inconformisme, perquè no hi està d'acord o la troba de mal seguir, però això no ha de privar que les normes es formulin d'una manera clara i inequívoca, perquè les pugui aplicar tothom qui tingui la voluntat de fer-ho. Contra el que algú a vegades insinua o suposa, no són pocs els qui tenen aquesta voluntat, fins i tot sense conèixer-les, cas en què no tenen cap inconvenient a demanar sense manies la informació que els falta. Que la norma prescrigui una manera de dir insòlita o poc usual no els importa, els és indiferent. Només volen tenir la certesa que tal o tal forma de llenguatge que volen fer servir sigui correcta, que no els pugui dir ningú que han comès una incorrecció. I bé se'ls ha de poder atendre.

Acabem de llegir, en el text de la novel·la *El primer emperador i la reina Lluna*, de Jordi Cussà, apareguda recentment, l'expressió *au de corral* (p. 386). Creiem que és la conseqüència innegable de la subjecció fidel a la norma de distribució del castellà entre

les paraules *ave* i *pájaro*: *ave* ha de correspondre a *au*, i solament podem dir *ocell* en els casos en què en castellà es diu *pájaro*. I és aquesta dòcil subordinació que ha originat *au de corral*, conjunt nominal espuri que bandeja implacablement una forma tan popular, habitual, genuïna i tradicional com *aviram*.

Són molts els qui creuen veure en el sintagma nominal *mala pua* un eufemisme ben clar, anàleg, per exemple, al que hi ha en *vatua l'olla* o *culleres!* Però no és pas així. Segurament no és una paraula coneguda de tothom, però tampoc no es pot dir que sigui una paraula estranya. Segons el DIEC vol dir, principalment, 'cos prim i rígid acabat en punta'. I, en sentit figurat, 'persona subtil i astuta', significat il·lustrat amb l'exemple *Ja és una bona pua, en Pere!* En aquest exemple, ningú no hi sabria veure cap eufemisme. Ara, si en lloc de *bona pua* diem *mala pua*, potser no podem descartar que, com diuen els etimòlegs, hi hagi una certa contaminació.

Una cosa és el mètode i una altra el sistema, la diferència sembla evident. Però entre aquests dos mots no deixa d'haver-hi un cert grau de sinonímia, potser impròpia, però real, que es tradueix en la seva intercanviabilitat. En taquigrafia, per exemple, s'usen tots dos termes, es pot dir que amb el mateix valor, amb una clara preferència per *sistema*. És el que podem observar en els articles de la *Gran enciclopèdia catalana* que s'hi refereixen (s.v. *taquigrafia*, *Balari i Jovany*, *Delfí Dalmau*, *Pere Garriga* i *Martí Mora*). En el cas de les votacions, en la pràctica els dos termes alternen habitualment: *sistema de votació* i *mètode de votació*. Pel que fa als derivats, els adjectius *sistemàtic* i *metòdic*, amb els adverbis de manera corresponents, es pot dir que la diferència entre ells és irrellevant. Cal dir que modernament s'ha creat un nou derivat de *sistema*, l'adjectiu *sistèmic*, ja recollit en el DIEC2, amb un valor, de fet, no gaire diferent del de *sistemàtic*, però, en principi, amb unes connotacions sociològiques que no té aquest. Dit altrament, amb un valor no equivalent al de *metòdic*. Com no

podia ser d'una altra manera, ja hi ha qui, amant de novetats, amb gregarisme rar, usa sistemàticament *sistèmic* en lloc de *sistemàtic*.

Si es discuteix o debat un problema sintàctic i en un dels exemples adduïts hi surt, per exemple, la paraula *escombra*, no és lícit, com farien molts, o com molts tenen el costum de fer, d'explicar que *escombra* no es diu a tot arreu, que hi ha molts llocs on d'una *escombra* en diuen una granera.

És poc probable que hi hagi gaire gent, tret dels teòlegs i altres especialistes, que sàpiguen, exactament, el significat de la paraula *Crist*. Molts, intuïtivament, o inconscientment, la relacionen amb *crucificar* i *crucifixió*, per raons òbvies. I és un fet que *sant-crist* vol dir 'crucifix'. En el DIEC2 no hi té cap entrada, perquè en el nostre llenguatge actual ja és un nom propi, com *Jesús*. La *Gran enciclopèdia catalana* ens diu que *Crist*, «títol bíblic donat a Jesús de Natzaret,

És poc probable que hi hagi gaire gent, tret dels teòlegs i altres especialistes, que sàpiguen, exactament, el significat de la paraula *Crist*.

en tant que persona en qui s'acompliren les promeses de Déu a l'Antic Testament», és una forma provinent del grec, traducció de l'hebreu *Messies*. És a dir que, en definitiva, *Crist* i *Messies* són sinònims, volen dir el mateix. Però aquestes dues paraules han seguit un camí absolutament, i curiosament, diferent. Així, *Crist* s'ha aglutinat amb el nom *Jesús* i ha originat la forma composta *Jesucrist*, sense que es pugui apreciar cap subtil distinció semàntica entre la forma simple i la composta. I, fet molt més important, ha originat el derivat *cristianisme*, nom de la religió que s'inspira en la revelació de *Crist*, que presideix tota una nodrida família de mots. És clar que se n'hauria pogut dir perfectament *jesusisme*, però ja se sap que en la formació de mots hi intervenen sovint alguns factors arbitraris. La forma *messies* ha anat per un altre camí. En primer lloc, ha esdevingut un nom comú, amb la seva entrada corresponent en els diccionaris de la llengua. I els seus derivats han agafat uns altres valors, fins i tot, en algun cas, amb un cert sentit pejoratiu: els personatges messiànics han dut més d'un cop el carro pel pedregar. ■